

Recenzja pracy doktorskiej

ks. mgra lic. Łukasza Przybylskiego

**pt. „Ewolucja dokumentów programowych Kościoła w Polsce
po 1989 roku w kontekście przemian społecznych”**

Praca doktorska została napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Piotra Tomasika, na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Dysertacja liczy 258 stron.

Kontekst niełatwych przemian społecznych, który dokonał się w Polsce po 1989 roku, znalazł odbicie między innymi w Konstytucji, umowach międzynarodowych, ustawach, rozporządzeniach i aktach prawnych. W minionym trzydziestoleciu dokumenty te stanowiły istotny materiał badawczy i były poddawane szerokiej analizie przez ekspertów z różnych dziedzin nauki. Czymś oczywistym wydaje się, że przemiany te musiały także znaleźć odbicie w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce. Temat wybrany przez ks. mgra lic. Łukasza Przybylskiego jest zatem w pełni uzasadniony a jego opracowanie było niezbędne dla ukazania, na ile te dokumenty odpowiadały potrzebom człowieka i społeczeństwa w kontekście przemian społeczno-politycznych będących wyzwaniem dla współczesnej katechezy.

Przedmiot i struktura rozprawy doktorskiej

Temat rozprawy jest aktualny i został sformułowany adekwatnie do prezentowanej treści. Recenzowana praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia. Ponadto zawiera oczywiste elementy edytorskie takie jak: spis treści, bibliografia, wykaz skrótów, brakuje streszczenia w języku angielskim.

We Wstępie (s. 8-12) Autor w zarysie przedstawia kontekst przemian społecznych, które dokonały się w Polsce po roku 1989, i zapoczątkowały proces przemian w różnych sferach życia, m.in. w Kościele katolickim. Następnie prezentuje zakres zagadnień objętych badaniem, przedstawia przyczyny i inspiracje, które przyczyniły się do określenia tematu pracy. Ponadto wskazuje źródła stanowiące materiał do badań i omawia strukturę pracy. W dwóch ostatnich akapitach Wstępu wskazuje wykorzystane w pracy metody badawcze.

W tym miejscu warto zastanowić się, czy nie lepiej byłoby, gdyby Autor zarówno we Wstępie, jak i w pozostałych częściach pracy, unikał pisania w pierwszej osobie liczby pojedynczej. Wydaje się, że przy redagowaniu pracy naukowej lepiej jest stosować formę bezosobową, wówczas wypowiedzi Autora pozbawione byłyby akcentów osobistych, sugerujących brak oczekiwanego obiektywizmu.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym „Transformacja w Polsce po 1989 roku oraz jej wpływ na społeczeństwo – kontekst historyczny” (s. 13-63) Autor ukazuje kontekst historyczny transformacji ustrojowej, która dokonała się w Polsce po 1989 roku oraz jej wpływ na rozwój społeczeństwa. W tej części pracy rzetelnie zostały opisane uwarunkowania polityczne, zmiany ekonomiczne, kulturowe, światopoglądowe i obyczajowe. Szczególnie cenne wydaje się ukazanie wpływu transformacji na system wartości, religijności i moralności Polaków oraz działań podjętych przez Kościół, który znalazł się w nowej sytuacji społeczno-politycznej.

W pierwszym paragrafie (s. 27) Autor prezentuje sześć nazwisk polskich sportowców, którzy odnosili sukcesy sportowe. Niestety nie podaje czym kierował się, dobierając te a nie inne osoby. Jeżeli kryterium było osiągnięcie sukcesów na skalę światową, to dlaczego zabrakło np. Tomasza Goloba, Karola Jabłońskiego (wielokrotnego mistrza świata w żeglarstwie), Roberta Kubicy, Mateusza Kusznierewicza, Agnieszki Radwańskiej i wielu innych? Ponadto nie wymienia nazwisk w kolejności alfabetycznej, co wskazywałoby na celową kolejność, czego nie uzasadnia. Wprawdzie wśród nazwisk artystów zachowuje kolejność alfabetyczną, jednakże ponownie nie podaje kryterium doboru osób, dlatego rodzi się pytanie, dlaczego pomija np. Czesława Miłosza, Ryszarda Kapuścińskiego, Krzysztofa Pendereckiego, Zbigniewa Preisnera i wielu innych.

Można zgodzić się, że pierwszy rozdział pracy ewentualnie nie wymaga krótkiego podsumowania czy też wniosków, natomiast od razu należy zwrócić uwagę, że brak krótkich podsumowań w kolejnych rozdziałach, kwalifikowanych jako analityczne, stanowi moim zdaniem, poważne niedociągnięcie.

Drugi rozdział pt. „Powstanie i główne idee dokumentów katechetycznych Kościoła” (s. 64-111) prezentuje proces powstania i główne treści wszystkich dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce. Jednakże warto podkreślić, że odnosi się także do dziedzictwa katechetycznego, z którego polskie opracowania wyrosły, czyli do dokumentów wydanych przez Stolicę Apostolską.

W ostatnim paragrafie omawianego rozdziału Autor przedstawia jedynie postulaty, które przemawiały za likwidacją gimnazjów. Przygotowując dysertację do ewentualnej publikacji warto byłoby odnieść się szerzej do dyskusji, która dotyczyła wprowadzenia reformy systemu oświaty w 2017 roku. Nie brakowało wówczas głosów przeciwnych, np. wzrost bezrobocia wśród nauczycieli, przepełnienie szkół podstawowych, które nastąpi wskutek reformy itd. Przeciwnicy reformy powoływali się na badania PISA (Programme for International Student Assessment), które wykazywały, że polskie gimnazja przyczyniły się do poprawy jakości nauczania w trzech obszarach objętych badaniem (czytanie i interpretacja, matematyka, rozumowanie w naukach przyrodniczych), dzięki czemu Polska znalazła się w czołówce krajów Unii Europejskiej.

W trzecim rozdziale, zatytułowanym „Odpowiedź polskich dokumentów katechetycznych na wyzwania stojące przed katechezą” (s. 114-117), Autor trafnie, w sposób syntetyczny, przedstawia nurt postmodernistyczny. Pozwoliło to naświetlić i lepiej zrozumieć źródło przemian społeczno-kulturowych, które dokonały się w naszym Kraju. W drugiej części tego rozdziału (s. 118-200) przedstawia odpowiedź autorów polskich dokumentów katechetycznych na wyzwania, które pojawiły się w kontekście zmian społecznych z uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży. Wśród wyzwań, wyodrębnionych przez Autora, znalazły się: zmiana systemu gospodarczego, transformacja ustroju na demokratyczny, kontestacja autorytetów, problemy polskich rodzin, zaburzeń związanych z uzależnieniami, zjawisko rozwoju technologii, globalizacji i kultury masowej oraz zagadnienia bioetyczne. Wskazane wyzwania, zdaniem Autora, należą do najważniejszych (s. 234), jednakże wydaje się, że brakuje pogłębionego uzasadnienia, dlaczego wskazał właśnie te, a pominął inne, równie ważne obszary. Autor zaznacza, że można jeszcze było wskazać inne przestrzenie, które mogłyby „posłużyć do prowadzenia dalszych badań w tym zakresie” (s. 234), niemniej jednak tego nie czyni, a szkoda, bo na podstawie tak rzetelnie przeprowadzonych badań i posiadanej wiedzy mógłby celnie wskazać pozostałe wyzwania, które należy jeszcze przeanalizować.

Ostatni rozdział „Adekwatność odpowiedzi katechezy Kościoła w Polsce na współczesne wyzwania – ewolucja dokumentów katechetycznych” (s. 201-226) stanowi próbę oceny dokumentów katechetycznych w świetle każdego z ośmiu podanych wyzwań i jest odpowiedzią na postawiony w temacie pracy problem badawczy. Na szczególną uwagę zasługują trafnie wskazane przez Autora elementy, które należałoby uzupełnić w katechizacji.

W zakończeniu (s. 227-234) Autor udziela szczegółowej odpowiedzi, na ile i w jaki sposób dokumenty programowe kościoła katolickiego w Polsce, wydane po 1989 roku, odpowiadały na zmieniające się warunki społeczno-kulturowe. Sformułowane wnioski są przejrzyste, logiczne i mają odzwierciedlenie w przeanalizowanym materiale badawczym. Autor nie tylko konsekwentnie podkreśla kwestie, w których widoczna jest ewolucja dokumentów katechetycznych, ale także kompetentnie i odważnie odnosi się do zagadnień, które zostały zauważone w sposób niewystarczający. Przykładem może być chociażby wskazanie na konieczność większego zwrócenia uwagi na niezwykle ważne zagadnienia bioetyczne zarówno w ujęciu filozoficznym, jak i społecznym, a przede wszystkim prezentującym stanowisko Kościoła. Jako przykład takiego podejścia można podać m. in. książkę Joanny Smakulskiej „Bogusława Wolniewicza etyka życia”, w której autorka przedstawia różne stanowiska wobec kontrowersji bioetycznych takich jak aborcja, eutanazja, transplantacje, biotechnologia i fenomen śmierci. Warto zwrócić uwagę na wykorzystaną w pracy bogatą literaturę przedmiotu.

Podsumowując należy stwierdzić, że przyjęta struktura pracy pozwoliła Autorowi w sposób uporządkowany odnieść się do badanych problemów.

Ocena merytoryczna pracy

Poddając krytycznej ocenie rozprawę doktorską ks. mgra lic. Łukasza Przybylskiego należy podkreślić, że podjęty temat nie był dotychczas opracowany w sposób całościowy, jest aktualny oraz ważny, zwłaszcza w kontekście przemian społecznych, które dokonały się w Polsce po 1989 roku. Przemiany te przyniosły ze sobą sporo problemów, ale też nowych oczekiwań stanowiących wyzwanie dla współczesnej katechezy, która nieustannie powinna uwzględniać człowieka i warunki jego życia, aby móc jeszcze skuteczniej realizować swój cel, jakim jest budowanie ścisłej relacji z Chrystusem.

Zasadniczym celem pracy było ukazanie, na ile i w jaki sposób dokumenty programowe Kościoła katolickiego w Polsce odpowiadały na zmieniające się warunki społeczno-kulturowe. Na podstawie przedstawionych badań i poszerzonych analiz należy wyciągnąć wniosek, że Autor w sposób rzetelny i przekonujący wywiązał się z podjętego zadania. Dokonał analizy treści dokumentów katechetycznych: *Dyrektorium Kościoła Katolickiego w Polsce z 2001 roku, Podstaw Programowych Kościoła katolickiego w Polsce i Programów nauczania religii z 2001, 2010 i 2018 roku*, odwołał się również do dokumentów katechetycznych wydanych przez Stolicę Apostolską, a także do dokumentów i oficjalnych wypowiedzi Magisterium Kościoła oraz dokumentów państwowych, które opisują kwestie wyszczególnione w pracy. Ponadto należy zauważyć i uznać za cenne to, że w tekście nie zabrakło odniesień do literatury z zakresu innych dziedzin nauki np. historii, pedagogiki, socjologii, nauk o rodzinie, bioetyki, a nawet ekonomii.

Dobrze się stało, że Doktorant podjął się opisu i krytycznej oceny przemian społecznych, które stanowią niezbędny kontekst dla rozważanych kwestii.

Strona formalna dysertacji

Praca od strony formalnej wykonana jest na ogół starannie, szata graficzna charakteryzuje się przejrzystością. Jednakże z obowiązku recenzenta wskażę na pewne potknięcia oraz nieporadności językowe, których w pracy nie brakuje.

- Poprawnie piszemy, że ktoś lub coś *oddziałuje* (dawniej: *oddziaływa*) na kogoś czy na coś. Niepoprawne jest natomiast łączenie tych form i tworzenie kontaminacji *oddziaływuje*, której Autor użył we wstępie (s. 8);
- Zgodnie z ogólną zasadą unikania powtórzeń nie powinno się konstruować zdań, w których więcej niż jeden raz pojawia się *który*. W recenzowanej pracy ten błąd występuje w kilku miejscach (np. s. 9, 13, 98, 99, 217 itd.);
- Zastosowanie wyrażenia *w oparciu o* jest niepoprawne dlatego, że powstało z konstrukcji *opierać się o coś*, która odnosi się do czynności fizycznych. Dlatego niepoprawne są zdania, w których konstrukcja *opierać o coś* odnosi się do abstraktów (np. *treści dokumentów*). W tej sytuacji Autor pracy powinien użyć zwrotu *oprzeć na* (s. 11, 135 itd.);
- Należy zauważyć, że łącznika używa się jako spoiwa wyrazów dwuczłonowych i z tego powodu stawianie spacji przed i za łącznikiem jest błędem, którego Autor dopuścił się

wielokrotnie w swojej pracy (np. polsko-radzieckiej, s. 17; prezydencko-parlamentarny, s. 20, społeczno-kulturowy, s. 42 itd.);

- Liczebniki porządkowe, jeśli wyrażone są cyframi arabskimi, oznaczamy w języku polskim poprzez dodanie kropki. Tego znaku interpunkcyjnego brakuje np. przy sformułowaniach lata 90. (np. s. 35, 38);

- Autor niepotrzebnie używa przymiotników skrajnie wartościujących, które zwykle stosuje się w reklamach lub mowie potocznej, a nie w pracy naukowej (np. w sposób *niezwykle* zwięzły, s. 227);

- Błędy ortograficzne, choć nieliczne, jednak występują w pracy: np. *dotyczących* piszemy łącznie, a nie *do tyczących*, jak zapisał Autor (s. 232);

- Błędy gramatyczne również się pojawiają: np. *przyglądając się tempie zachodzących procesów*, należało użyć słowa *tempu*, lub napisać *obserwując tempo zachodzących procesów* ... (s. 234);

- Liczne błędy interpunkcyjne (s., 9, 10, 77 itd.), np. na przestrzeni całego tekstu pracy Autor na ogół „unika” postawienia przecinka w zdaniu złożonym przed zaimkami: jaki, jakie (np. s. 13, 79, 230 itd.).

- Niekonsekwentnie stosowany jest skrót *red.*, najczęściej Autor zapisuje małą literą, ale kilka razy pojawia się zapis wielką literą (np. przypis: 203, 204, 208);

- W wykazie raczej niepotrzebnie zamieszczono skróty: *FD*, *OCWD* i *RH*. Jeśli nazwa jakiegoś dokumentu jest użyta w tekście tylko raz, wówczas sensowne jest użycie całej nazwy (s. 6-7);

Należy jednak stwierdzić, że wskazane niedociągnięcia nie obniżają wartości merytorycznej pracy, która zdecydowanie zasługuje na pozytywną ocenę. Niemniej jednak, jeśli zamiarem Autora jest publikacja tego opracowania, to należy dokonać starannej redakcji (językowej i formalnej).

Konkluzja

Uważne zapoznanie się z dysertacją upoważnia do stwierdzenia, że praca ta jest owocem rzetelnej pracy Autora, który wykazał się w stopniu bardzo dobrym umiejętnością naukowego podejścia do zagadnień z zakresu teologii i nauk społecznych. W moim przekonaniu recenzowana rozprawa odpowiada wymogom określonym przepisami: *art. 13 Ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz*

o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r., poz.1789) w zw. z art.179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz.1669). Na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie ks. mgra lic. Łukasza Przybylskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego przeprowadzanego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Ks. A. Bickinowicz